

Biyopolitikanın Kadrağı: Türkiye ve Çin’de Doğurganlık Politikalarının Belgesel Sinemadaki Yansımaları

The Cinematic Frame of Biopolitics: Representations of Fertility Policies in Documentary Cinema in Turkey and China

Nurcan Pınar EKE^{1*}

¹ Dr. Öğr. Üyesi, Başkent Üniversitesi, Ankara, Türkiye

*Sorumlu yazar/
Corresponding author:
pinareke@baskent.edu.tr

Başvuru/Submitted: 20.12.2025
Kabul/Accepted: 20.02.2026

Atıf/Cite as:
Eke, N. P. (2026). Biyopolitikanın kadrağı: Türkiye ve Çin’de doğurganlık politikalarının belgesel sinemadaki yansımaları. *Çankırı Karatekin Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, 17(1), 41-55.

Öz

Amaç: Makale, Türkiye’de ‘en az üç çocuk’ söylemiyle belirginleşen pronatalist politikaları, Çin’in ‘tek çocuk’ uygulamasıyla karşılaştırmalı olarak incelemektedir. Araştırma, üreme olgusunu tarihsel ve ideolojik bağlamların kesişiminde politik bir mesele olarak ele almakta; belgesel sinemayı ise iktidar ilişkilerini görünür kılan stratejik bir analiz aracı olarak konumlandırmaktadır.

Yöntem: *One Child Nation* (2019) ve *Bekleyiş* (2021) belgeselleri, sosyolojik film analizi yöntemiyle incelenmiştir. Görsel anlatıların toplumsal yapılarla kurduğu ilişki üzerinden, politik söylemlerin gündelik yaşamdaki izdüşümleri ve doğurganlığın kurumsal denetimi çözümlenmiştir.

Bulgular: Analizler, coğrafya ve rejim fark etmeksizin ‘norma uymayan’ annelerin marjinalleştirildiğini göstermektedir. Kürtajın bir tercih olmaktan çıkarılması veya doğum kontrolünün zorunlu tutulması gibi zıt uygulamaların, kadınların üreme haklarını biçimlendiren ortak ideolojik mekanizmalar olduğu tespit edilmiştir.

Sonuç: Çocuk sahibi olma kararı, bireysel bir tercihten ziyade iktidar yapılarıncı şekillendirilen politik bir pozisyonudur. Annelik; kültürel olarak inşa edilen ve toplumsal olarak denetlenen bir performanstır. Feminist biyopolitika yaklaşımı, bu performansın ardındaki güç ilişkilerini işa ederek kadınların özgürleşme potansiyellerini bastıran yapıları sorgulamaya olanak tammaktadır.

Özgünlük: Nüfus politikalarını salt demografik verilerle okuyan geleneksel yaklaşımların aksine bu araştırma, politikaların ‘ete kemiğe bürünmüş’ etkilerini sinemasal temsil üzerinden tartışmaktadır. Çalışma, Foucault’nun biyoiktidar kavramını; Butler ve Berlant’ın performatiflik ve duygulanım analizleriyle sentezleyerek, bedensel denetimin yasalar kadar hisler ve beklentilerle de inşa edildiğini ortaya koyan özgün bir model sunmaktadır.

Anahtar Kelimeler: Nüfus politikaları, doğum yanlısı politikalar, doğumu sınırlandırıcı politikalar, sosyolojik film analizi, *One Child Nation* ve *Bekleyiş* belgeselleri.

Abstract

Aim: This study presents a comparative analysis of the pronatalist policies in Turkey -characterized by the ‘at least three children’ discourse- and China’s ‘one-child’ policy. Treating reproduction as a political issue situated at the intersection of historical and ideological contexts, the research positions documentary cinema as a strategic tool for exposing power relations.

Method: The documentaries *One Child Nation* (2019) and *Bekleyiş* (2021) were scrutinized using sociological film analysis. By decoding the relationship between visual narratives and social structures, the study reveals how political discourses reverberate in daily life and how fertility is institutionally regulated.

Results: The findings demonstrate that mothers deviating from established norms are marginalized, regardless of the geographical or political regime. Contrasting practices -such as restricting abortion access versus enforcing birth control- are identified as shared ideological mechanisms shaping women’s reproductive rights.

Conclusion: The decision to bear children is less an individual choice than a political stance shaped by power structures. Motherhood is posited as a culturally constructed and socially monitored performance. A feminist biopolitical perspective exposes the underlying power dynamics, questioning structures that suppress women’s potential for liberation.

Originality: Unlike traditional approaches that interpret population policies solely through demographic data, this study examines the embodied effects of these policies via cinematic representation. By synthesizing Foucault’s biopower with Butler and Berlant’s theories of performativity and affect, it offers an original model demonstrating that control over the female body is constructed not only through laws but also through emotions and social expectations.

Key Words: Population policies, pronatalist policies, antinatalist policies, sociological film analysis, *One Child Nation*, *Bekleyiş*.

Giriş

İnsan topluluklarının tarihsel, kültürel ve ideolojik örgütlenme biçimlerinde üreme; genellikle biyolojik bir içgüdü ya da doğal bir fenomen olarak kabul edilse de aslında toplumsal cinsiyet rolleri, aile formasyonları ve ekonomik düzenler ile iç içe geçerek oluşan *politik* bir meseledir. Mary Douglas’ın (2007) işaret ettiği üzere üremenin sahne aldığı beden, yoğun toplumsal anlamlarla biçimlenen bir mekândır; bu anlamlar ise ritüeller, tabular ve normatif düzenlemeler gibi *kültürel kategoriler* aracılığıyla kristalize olmaktadır. Kültürel kategorilerin kamusal meseleler olduğu dikkate alındığında (Douglas, 2007, s. 63); üreme, bireysel bir tercih olmaktan çıkarak kurumsal yapılar tarafından regüle edilen politik bir eylemliliğe dönüşmektedir.

Bu çalışmanın odaklandığı temel problem; modern devletlerin, Michel Foucault’nun (2007) kavramsallaştırdığı *biyopolitika* stratejileri doğrultusunda, doğurganlığı ve kadın bedenini birer *nüfus mühendisliği* nesnesine dönüştürmesidir. Bu süreçte, özel alana ait olduğu varsayılan beden ve cinsellik gibi kavramlar, siyasal projeler vasıtasıyla ideolojik olarak yeniden inşa edilmektedir. Makalenin amacı, Türkiye’de 2000’li yıllardan itibaren belirginleşen ‘en az üç çocuk’ söylemi eksenindeki doğum yanlısı (pronatalist) politikaları, Çin’in 1979-2015 yılları arasında uyguladığı ‘tek çocuk’ politikasıyla karşılaştırmalı bir perspektifte incelemektir. Bu inceleme, her iki ülkedeki nüfus politikalarının toplumsal yansımalarını konu alan belgesel filmlerin analizi üzerinden yapılacaktır. Böylece, çocuk sahibi olma ya da olmama kararının küresel ölçekte nasıl planlı ve siyasal bir meseleye dönüştüğünü ortaya koymak mümkün olacaktır.

Bu doğrultuda çalışmanın temel sorunsalı; demografik hedefleri bakımından taban tabana zıt görünen bu iki politikanın, uyguladıkları denetim teknolojileri bağlamında nasıl ortaklaştığıdır. Makale, bu sorunsalı şu temel araştırma soruları ekseninde irdelemeyi amaçlamaktadır: *Belgesel sinema, biyopolitik nüfus politikalarının gündelik yaşamdaki ‘görünmez’ izlerini ve iktidar ilişkilerini görünür kılmakta nasıl bir kanıt ve tartışma zemini sunmaktadır? Türkiye ve Çin örnekleri, biyopolitikanın farklı ideolojik rejimlerde işlemesine rağmen kadın bedeni üzerinde kurduğu tahakküm pratikleri açısından ne ölçüde benzerlik göstermektedir? ve Devletin ideolojik aygıtları, kadınların bireysel doğurganlık deneyimlerini nasıl birer ‘kamusal performans’a dönüştürmektedir?* Söz konusu sorulara aranacak yanıtlar, nüfus politikalarının salt demografik hedeflerden ibaret olmadığını; aksine kadın bedeni üzerinde inşa edilen ve rejimler üstü işleyen evrensel bir iktidar teknolojisi olduğunu ortaya koymaktadır. İktidarın soyut stratejilerinin, kadınların somut ve mahrem dünyalarındaki yıkıcı etkilerini görsel temsiller üzerinden tartışmak ise bu kuşatmanın görünmez kılınan insani boyutunu anlamlandırabilmek için önemli bir zemin oluşturmaktadır.

Çalışmanın önemi; devletlerin nüfus planlama stratejilerinin kadınların üreme hakları, toplumsal statüleri ve öznellikleri üzerindeki disipline edici etkilerini *feminist biyopolitika* perspektifiyle deşifre etmesinden kaynaklanmaktadır. Doğumu teşvik eden ve sınırlandıran, farklı siyasal kutuplarda yer alan politikaların kadın bedenini ulusal hedefler doğrultusunda nasıl araçsallaştırdığı ve norma uymayan anneleri nasıl marjinalleştirdiği Adrienne Rich, Silvia Federici ve Judith Butler gibi düşünürlerin geliştirdiği eleştirel çerçeve içinde ele alınacaktır.

Yöntem olarak uygulanan *sosyolojik film analizi* kapsamında ise *One Child Nation* (2019) ve *Bekleyiş* (2021) belgesellerine odaklanılmıştır¹. Sinema eserlerini yalnızca estetik düzeyde değil, toplumsal yapıların ve güç ilişkilerinin

¹ Çalışma, odağı gereği biyopolitik temsilleri *One Child Nation* ve *Bekleyiş* belgeselleriyle sınırlandırmıştır. Bununla birlikte, annelik ve doğurganlık pratiklerinin normatif çerçevelenmesi, şüphesiz ki yalnızca belgesel sinemada değil; ana akım medya haberlerinde, gündüz kuşağı programlarında ve televizyon dizilerinde de yoğun biçimde gözlemlenmektedir. Biyopolitikanın popüler kültürdeki yansımaları, bu makalenin kapsamını aşmakla birlikte, belgesellerdeki ‘gerçeklik’ iddiasını destekleyen tamamlayıcı birer araştırma sahası olarak literatürde önemini korumaktadır.

bir yansıması olarak incelemeyi önceleyen bu yöntem; politik söylemlerin gündelik yaşamdaki somut izdüşümlerini ve biyoiktidarın bireyler üzerindeki travmatik etkilerini çözümlmek için kullanılmıştır (Diken ve Laustsen, 2013). Filmler, toplumsal birer belge ve ideolojik üretim alanı olarak kavranmış; her iki ülkedeki biyopolitik yapıya dair ipuçlarının izi filmler üzerinden sürülmüştür.

Feminist Biyopolitika: Bedenin, Duygunun ve Emeğin Yönetimi

Foucault'nun biyopolitika ve biyoiktidar kavramları, modern devletin yaşamı yönetme stratejilerini anlamak için temel bir kuramsal çerçeve sunmaktadır. Foucault (2007)'ya göre iktidar artık yalnızca ölümle değil; yaşamın üretimi, düzenlenmesi ve kontrolüyle de ilgilenmektedir. Doğum oranları, sağlık politikaları, cinsellik ve aile yapıları bu düzenlemenin başlıca araçlarıdır. Bu bağlamda kadın bedeni, dünyanın neresinde olursa olsun, doğurganlık kapasitesi üzerinden, devletin nüfus mühendisliği projelerinde merkezi bir konuma yerleştirilmektedir.

Feminist kuram, Foucault'nun biyopolitika kavramını yeniden yorumlayarak, bu iktidar biçimlerinin toplumsal cinsiyetle *nasıl* kesiştiğini açığa çıkarmıştır. Söz gelimi Ruth Miller (2017), biyopolitikanın feminist teoriye entegrasyonunun, kadınların bedenleri üzerindeki denetimin yalnızca biyolojik değil; kültürel ve ideolojik bir tahakküm biçimi olduğunu vurgulamaktaki rolüne dikkat çekmiştir. Ona göre biyopolitika, sırf doğurganlık gibi biyolojik süreçlerin düzenlenmesiyle ortaya çıkmaz; aksine dil, yazı, teknoloji ve hafıza gibi 'bedensel olmayan' unsurlar üzerinden de işler. Bu yaklaşım, doğurganlık politikalarının söylemsel ve kültürel kodlamalarla da şekillendiğini göstermesi açısından önemlidir. Örneğin, Türkiye'nin son dönemine damga vuran *üç çocuk söylemi* bir nüfus hedefi olmaktan daha fazlasıdır; kadınların toplumsal rollerini yeniden tanımlayan bir *dilsel müdahale*dir. Miller'in vurguladığı üzere, böyle bir müdahale anlam üretim süreçlerini de yönetmekte işlevseldir. Miller ayrıca, nostalji kavramını biyopolitikanın duygusal bir aracı olarak ele almakta ve modern demokratik siyasetin, geçmişe duyulan özlemi kullanarak bireyleri belirli yaşam biçimlerine yönlendirdiğinden bahsetmektedir. Bu bağlamda, geleneksel aile yapısına duyulan özlem, kadınların annelik rolüne duygusal olarak bağlanmasını sağlayan bir iktidar stratejisine dönüşmekte: Lauren Berlant (2011)'in *duygulanımsal yapılar* kavramıyla kesişen bu yaklaşım ise kadınların fiziksel olduğu kadar, duygusal düzeyde de nasıl yönlendirildiğini açığa çıkarmaktadır. Diğer taraftan, Miller (2017)'in *posthümanist biyopolitika* anlayışı, doğurganlık politikalarının yalnızca insan merkezli bir mesele olmadığını göstermekte mahirdir. Örneğin, Çin'deki tek çocuk politikası aile yapısından toplumsal hafızaya ve hatta ulusal kimliğe dek pek çok kültürel unsuru yeniden yapılandırmış bir projedir. Bu bağlamda, doğurganlık politikaları biyolojik ve kültürel üretim süreçlerini kapsayan çok katmanlı bir iktidar alanı olarak kavranmaktadır.

Tekrar Berlant'a dönülecek olursa; onun aile ideolojisine yönelik eleştirisinden söz konusu bu iktidar alanının nasıl yaratıldığını anlamak için faydalanılabilir. Berlant, biyopolitikanın *duygulanımsal* boyutuna dikkat çekmiş bir isimdir. O'na göre aile, bir toplumsal kurum olmaktan ibaret değildir; bundan daha kuvvetle duygusal bir *yatırım alanı*dır ve bireylerin aidiyet, güvenlik ve normallik arayışları bu ideolojik alana bağlıdır. 'İyi yaşam' vaadi, özellikle modern toplumlardaki kadınlar için annelik ve heteronormatif aile yapısı üzerinden kurgulanmaktadır. Bireylerin 'iyi yaşam'a duyduğu özlem, çoğu zaman onları baskılayan yapılarla duygusal bağlar kurmalarına neden olmaktadır. Bu bağlamda, heteronormatif aile yapısı ve annelik ideali, kadınlara sunulan bir tür *acı verici iyimserlik*dir zira kadınlar, bu yapılar içinde mutluluğu ve güvenliği ararken, aslında kendi öznelliklerinden ve özgürlüklerinden ödün vermek zorunda kalmaktadır (Berlant, 2011, s. 1-3).

Feminist düşünürler ayrıca, biyopolitik düzenlemelerin kadınların yaşamlarını nasıl disipline ettiğini ve annelik, kadınlık gibi toplumsal rollerin bu düzenlemeler aracılığıyla nasıl normatif hale getirildiğini de vurgulamıştır. Adrienne Rich (1976)'in *doğal annelik* kavramına yönelik eleştirisi, anneliğin deneyimsel boyutunun ötesinde, kurumsal bir yapı olarak nasıl işlediğini göstermiştir. Rich'in *Of Woman Born* (1976) adlı eserinde yaptığı ayırım, anneliği iki düzlemde ele almaktadır: İlk düzlem, kadınların bireysel ve deneyimsel açıdan yaşadığı annelik hali, diğeri ise bu deneyimin toplumsal kurumlar tarafından şekillendirilmiş, denetlenmiş ve normatifleştirilmiş biçimidir. Annelik, patriyarkal toplumlarda kadınların özgün deneyimlerinden kopartılarak, onları denetim altına almanın bir aracı haline getirilmiştir. Annelik, biyolojik bir gerçeklik olmasının yanı sıra kadınlar üzerinde tahakküm kuran bir *iktidar stratejisidir*. Bu kuramsal çerçeve, makalede ele alınan Türkiye ve Çin örnekleriyle de doğrudan ilişkilidir. Türkiye'de annelik, iktidarın hedeflerine hizmet eden bir görev olarak sunulmakta; kadınların toplumsal değeri doğurganlık kapasiteleriyle ölçülmektedir. Bu durum, Rich'in tanımladığı kurumsallaşmış annelik yapısının güncel bir tezahürüdür. Kadınların annelik deneyimi, devletin ideolojik projeleriyle iç içe geçerek, bireysel bir yaşantı olmaktan çıkarılmakta ve kamusal bir sorumluluğa dönüştürülmektedir. Çin'deki tek çocuk politikası da anneliği kurumsal bir denetim nesnesi haline getirmiştir. Devletin nüfus mühendisliği stratejileri kapsamındaki uygulamaları yoluyla annelik, devletin çizdiği sınırlar içinde yeniden tanımlanmıştır. Bu da kadınların annelik deneyimlerine yabancılaşmalarına neden olurken anneliği devlet dilinden okumalarını kolaylaştırmıştır.

Sylvia Walby (2018, ss. 267-274; 2004, ss. 6-8), ataerkilliğin sabit bir düzen değil; devlet aracılığıyla pekiştirilen ve yeniden üretilen çok boyutlu bir sistem olduğunu vurgulamaktadır. Ona göre devlet, politikalarıyla ataerki yapının sürdürülmesinde ya da dönüştürülmesinde belirleyici bir rol oynar. Bu bağlamda nüfus politikaları, doğrudan kadın

bedenini hedef alarak ataerkil düzenin en görünür biçimlerinden birini oluşturur. Walby (2004, ss. 18-20), Foucault’nun yaklaşımını destekler biçimde, devletin bu yönetim biçiminde *kimin neden söz sahibi olduğunu* sorgulamamız gerektiğini hatırlatmakta; bu sorgulama ise filmlerdeki karakterlerin devletle kurduğu ilişkiyi anlamlandırmak için kritik bir zemin hazırlamaktadır.

Silvia Federici’nin (2004, ss. 89-92) *kadın bedeninin kapitalist üretim ilişkileri içinde nasıl disipline edildiğine* dair çözümlenmeleri de önemlidir. Federici’ye (2004, ss. 74-75) göre kadınların yeniden üretim emeği, eş deyişle çocuk doğurma, bakım verme, gündelik hayat döngüsünü işler tutma gibi hemen her alanda sergiledikleri performans eylemler görünmez kılınarak, sistematik biçimde sömürülmektedir. Oysaki bu emek, kapitalist sistemin işleyişi için vazgeçilmezdir; buna rağmen ücretlendirilmemekte, tanınmamakta ve değersizleştirilmektedir (Federici, 2004, ss. 97-100). Söz gelimi *Bekleyiş (2021)* belgeselinde bekar bir kadının hamilelik sürecine odaklanması, Federici’nin yeniden üretim emeği kavramıyla örtüşen bir görünürlük alanı yaratmaktadır. Belgesel, çocuk sahibi olarak yeniden üretim emeği sergilemenin kimin için kabul edilebilir, kimin için edilemez olduğunu tartışarak; toplumsal dışlama, kurumsal baskı ve duygusal yüklerle nasıl iç içe geçtiğini göstermekte, sürecin ne denli politik bir mesele olduğunu ortaya koymaktadır. Ayrıca Türkiye’de kadınların hem ucuz iş gücü olarak istihdam edilmeye zorlanması hem de annelikle tanımlanarak ev içi rollere yönlendirilmesi, Federici’nin bahsettiği *sömürü sisteminin* bir diğer güncel örneğidir; doğurganlık politikaları, kadınların hem üretken hem de yeniden üretken olmalarını talep eden çelişkili bir iktidar mantığına dayanmaktadır.

Nancy Fraser’ın (2016, ss. 99-101) neoliberalizmin yarattığı *sosyal yeniden üretim krizine* dair analizi ise Federici’nin (2004, ss. 74-75) *görünmez emek* kavramıyla birleşerek kadın bedeni üzerindeki çok katmanlı kuşatmayı ifşa etmektedir. Fraser’a (2016, ss. 111-113) göre, kadınlar sosyal devletin küçülmesiyle hem piyasada ucuz iş gücü olmaya zorlanmakta hem de ev içi bakım yükünü sırtlanmaktadır; Federici ise bu hayati emeğin sistematik biçimde değersizleştirildiğine dikkat çekmektedir. Bu teorik ortaklık, nüfus politikalarının kadınlardan hem *üretken* (işçi) hem de *yeniden üretken* (anne) olmalarını talep eden çelişkili ve sömürücü mantığını çözümlemek için güçlü bir bağlam sunmaktadır.

Son olarak Judith Butler’ın *toplumsal cinsiyetin performatifliği* üzerine geliştirdiği kuramı da kadınlık ve annelik rollerinin sabit, doğal ya da biyolojik olarak belirlenen değil; aksine toplumsal olarak inşa edilen ve tekrar eden pratikler yoluyla üretildiğini ortaya koymaktadır. Butler (1990)’a göre toplumsal cinsiyet, bireyin özünden gelen bir kimlik değil; toplumsal normlar tarafından yönlendirilen ve sürekli olarak yeniden sahnelenen bir performanstır. Kadınlar bu performansı ‘doğru’ şekilde sergilediklerinde onaylanmakta, norm dışına çıktıklarında ise marjinalleştirilmektedir. Mesela *Bekleyiş (2021)* belgeselinde bekar bir kadının hamilelik sürecine dair yaşadığı baskı, Butler’ın tanımladığı toplumsal cinsiyet performansının sınırlarını zorlayan bir örnektir. Kadın, annelik rolünü yerine getirirse de bunu evlilik kurumu dışında gerçekleştirdiği için toplumsal normlara aykırı bir performans sergilemiş sayılmakta ve dışlanmaktadır. Çin’deki tek çocuk politikası da kadınların doğurganlık performanslarını devletin belirlediği sınırlar içinde tutmaya çalışmıştır. Demografik dengesizlikler ve yaşlanan nüfus nedeniyle devlet, 2015 yılında tek çocuk politikasını kaldırmış ve iki çocuğa izin çıkararak bu kez de doğurganlığı teşvik etmeye başlamıştır. Böylece annelik yeniden ‘arzu edilen’ bir performansa dönüştürülmüştür. Ancak bu değişim, Butler’ın gözünden okunursa kadınların özerkliğini artırmaktan çok, onların bedenlerini devletin ihtiyaçlarına göre yeniden şekillendirme çabasının bir yansımasıdır. Kadınların, bir dönem doğurmamaya zorlanması ve başka bir dönem doğurmaya teşvik edilmesi; iktidarın stratejik hedeflerine göre yön değiştiren bir cinsiyet performansının en somut göstergesidir. Zira “*toplumsal cinsiyet ancak belirli normlara uygun olarak icra edildiğinde tanınabilir hale gelmektedir*” (Butler, 1993, s. 22).

Özetle, bu eleştirel çerçeve doğurganlık politikalarının ideolojik ve kültürel maskesini düşürmekte; iktidarın devamını sağlayan bir araç olarak *nasıl* kullanıldığını açığa çıkarmaktadır. Feminist biyopolitika yaklaşımı yalnızca yaşamın yönetimini değil, bu yönetimin toplumsal cinsiyet, duygulanım ve dışlama mekanizmalarıyla olan ilişkisini anlamak için de vazgeçilmezdir. Annelik, deneyimden koparılarak kurumsallaştırıldığında kadınların özgürleşme potansiyelini bastıran, onları belirli toplumsal rollere hapseden bir mekanizma olarak işlev görmektedir. Bu da çocuk sahibi olma-olmama kararını, ‘doğal’ bir süreçten çıkartarak iktidar yapılarınınca şekillendirilen *politik bir pozisyon alışı biçimine* dönüştürmektedir.

Türkiye’de Nüfus Politikalarının Dönüşümü

Türkiye’de nüfusun düzenlenme girişimleri 2000’lerle başlamış bir mevzu değildir; tarihi çok daha eskiye gitmektedir. Nüfusun düzenlenmesine yönelik politikalar Cumhuriyetin kuruluşundan itibaren hatta öncesinde Osmanlı’nın son dönemlerinde bile devletin temel stratejik meselelerinden biri olmuştur. Osmanlı İmparatorluğu’nun son yıllarında yaşanan Trablusgarp ve Balkan savaşları gibi büyük çaplı mücadeleler nedeniyle nüfus ciddi biçimde azalmış; özellikle erkek nüfusun kaybı, üretim ve yeniden üretim kapasitesini zayıflatmıştır. Bu dönemde nüfusun artırılması, devletin bekasıyla doğrudan ilişkilendirilmiştir (Karpat, 2002, ss. 175-178, 690-695; Yadigaroglu, 2023, ss.

355-357). Cumhuriyetin ilk yıllarında da nüfus azlığı Atatürk tarafından ‘en önemli mesele’² olarak tanımlanmış ve nüfusun niceliği kadar niteliğine de odaklanan politikalar geliştirilmiştir. 1927’de yapılan ilk genel nüfus sayımı, bu stratejinin kurumsal başlangıcıdır. Doğum oranlarını artırmak için sağlık hizmetlerinin yaygınlaştırılması, çocuk ölümlerinin azaltılması ve kadınların doğurganlık rollerinin teşvik edilmesi hedeflenmiştir (Baş, 2023, ss. 57-77; Demir, 2024, ss. 62-64; Tiryaki, 2024, ss. 1867-1870).

İkinci Dünya Savaşı sonrası dönemde nüfus artışı hızlanmış, ancak bu artışın ekonomik kalkınma ile uyumlu hale getirilmesi gerektiği yönünde de tartışmalar başlamıştır. “1950-1955 yılları arasında Türkiye’nin yıllık nüfus artış hızı binde 30 olarak gerçekleşmiştir. Belirtilen yıllarda, nüfus artış hızı en yüksek devletin Türkiye olduğu” bilinmektedir (Salep, 2023, s. 380). Cumhuriyet’in ilanından 1960’lara dek ülke nüfusunda yukarı yönlü ivmelenme söz konusudur. Ne var ki konjonktürün değişmesiyle özellikle 60’lardan itibaren devlet, planlama, istatistik ve kalkınma konularına daha çok önem verir hale gelmiştir. Doğumun teşvikinden kontrolünün tartışılmasına doğru bir eğilim baş göstermiş; hatta Devlet Planlama Teşkilatı (DPT), doğum kontrolünden yana olduğunu açıklayarak halka kontrol yöntemlerini anlatan kitapçıklar dağıtmıştır. Meclis’te de planlı kalkınma için planlı doğum kontrolünün yaygınlaştırılması amacıyla çalışmalar başlatılmıştır (Salep, 2023, s. 382).

Birinci Beş Yıllık Kalkınma Planı, 1962’de yürürlüğe girmiştir. Daha önce Türk Ceza Kanunu’nda suç olarak tanımlanan, gebelik önleyici yöntemlerin kullanılmasını engellemeye dair politikanın değiştirilmesi öngörülmüş; nüfus planlamasının devlet müdahalesi olarak anlaşılmasının öneminin altı çizilerek ailelerin çocuk sahibi olma konusunda özgür iradeye sahip oldukları vurgulanmıştır (Salep, 2023, s. 384). 1965 yılında yürürlüğe giren Nüfus Planlaması Hakkında Kanun ile de doğum kontrolü yasal hale getirilmiş, devletin doğurganlık üzerindeki düzenleyici rolü kurumsallaştırılmıştır (Nüfus Planlaması Hakkında Kanun, 1965). Bu yasa, kadınların üreme hakları açısından önemli bir dönüm noktasıdır.

1980 sonrasında ise uygulanan neoliberal politikalar, sağlık hizmetlerinin özelleştirilmesi ve aile planlamasının yerel yönetimlere devri ile nüfus politikalarının da yönü değişmiştir (Erol ve Özdemir, 2019, s. 127). Doğurganlık oranları düşmeye başlamış; özellikle kentleşme, kadınların eğitime ve iş gücüne katılımı gibi faktörler doğum oranlarını etkilemiştir. Devletin bu düşüşe karşı doğrudan müdahalesi sınırlı kalmıştır; zira nüfus artışı, ekonomik kalkınmanın önünde bir engel olarak görülmüş bu nedenle de doğurganlık oranlarının düşmesi devlet tarafından doğrudan müdahale edilmesi gereken bir sorun olarak değerlendirilmemiştir (Başkaya ve Özkılıç, 2017, s. 410). Dolayısıyla devletin sosyal hizmet sunumundaki rolü azalırken, doğurganlık oranlarındaki düşüş de doğal ve arzu edilen bir dönüşüm halini almıştır. Öyle ki 1983 yılında ‘kürtaj yasası’ olarak bilinen düzenleme Adalet Komisyonu’ndan geçmiş ve belirli koşullar dahilinde kürtaj yasal hale getirilmiştir (Salep, 2023, ss. 401-402). Doğurganlıkla ilgili aktif nüfus politikaları ancak 2000’li yıllarla birlikte yeniden gündeme gelmiştir.

2002 yılında tek başına iktidara gelen AKP, nüfus politikaları konusunda 2011 yılına kadar görece sessiz kalmıştır. 2014-2018 yılları için hazırlanan Onuncu Kalkınma Planı’nda “2006 yılında 2,12 çocuk olan toplam doğurganlık hızının 2012 yılında 2,08’e gerilediği, böylece nüfusun kendini yenileme seviyesi olan 2,10’un altına indiği” (Salep, 2023, s. 411) belirtilerek, gerekli önlemlerin alınmaması halinde ülkenin kırk yıl içinde yaşlı nüfusun baskın olduğu bir yapıya evrileceğine dikkat çekilmiştir. İstatistiki veriler AKP’nin ‘yerli ve milli nesil ideali’ ile birleşince, 1990 yılında kurulan Kadın ve Aileden Sorumlu Devlet Bakanlığı, 2011 yılında Aile ve Sosyal Politikalar Bakanlığı olarak revize edilmiş; böylece nüfus politikaları da yeniden ideolojik değere sahip bir çerçeveye oturtulmuştur. Ertesi yıl, dönemin Başbakanı Tayyip Erdoğan, önce aile planlaması gibi kampanyaları kastederek “kürtaj cinayettir” açıklamasını yapmış ve bu kampanyaları “ülke nüfusunun artmaması için atılan adımlar” olarak adlandırmıştır (NTV, 2012). Ardındansa AK Parti Genel Merkez Kadın Kolları 3. Olağan Kongresi’nde, 2011 yılı aralık ayında Şırnak’ın Uludere ilçesinde PKK mensubu sanılararak 34 sivil Kürt vatandaşın öldürülmesi olayına atıfla, “her kürtaj bir Uludere’dir” (CNN Türk, 2012) diyerek kürtaj karşıtı söylemini devlet politikası düzeyine taşımıştır. Bu söylem, doğurganlık üzerindeki ideolojik müdahalenin açık bir örneğidir. 2015 yılında Ahmet Davutoğlu’nun başbakanlığı döneminde ise ‘Ailenin ve Dinamik Nüfus Yapısının Korunması Programı’ başlatılmıştır. Program kapsamında doğum oranlarının artırılması hedeflenmiş; doğum yardımı, süt parası, kreş destekleri gibi teşvikler gündeme gelmiştir (T.C. Aile ve Sosyal Hizmetler Bakanlığı, 2015). Bu süreçte kadınların doğurganlık kapasiteleri, iktidar nezdinde biyolojik olduğu kadar ekonomik ve ideolojik bir kaynak halini almıştır. Kadın istihdamı, ‘annelikle uyumlu’ hale getirilmesi gereken bir alan olarak tanımlanmış; doğum kontrol hizmetleri geri plana itilmiş ve kürtaj erişimi fiilen zorlaştırılmıştır. Toksöz (2016, s. 118)’ün altını çizdiği üzere, Onuncu Kalkınma Planı’nda ‘Nitelikli İnsan, Güçlü Toplum’ başlığı altında kadın, birey olarak değil *kadın ve aile* şeklinde ele alınmış; kadının güçlendirilmesinden çok aile kurumunun korunmasına vurgu yapılmıştır. Planda, toplumsal cinsiyet eşitliği ifadesi yer alsada kadınların sosyal ve ekonomik yaşamdaki rolü yine aile bağlamında tanımlanmıştır. Esnek çalışma biçimleri, kadınların iş ve aile yaşamını dengelemeleri için ideal çözüm olarak sunulmuştur. Ancak bu modeller, kadınların güvenceli ve tam zamanlı işlere

² 1930 yılında çıkarılan Umumi Hıfzıssıhha Kanunu’yla nüfusu artırmak için altı veya üzeri çocuğu olan kadınlara devlet tarafından yoksulsa nakdi mükafat, varsılarsa madalya verilmesi uygulaması benimsenmiştir. Anadolu kadınları arasında madalya sahibi olmak bir ayrıcalık sembolü haline gelmiştir. Detaylı bilgi için: <https://atam.gov.tr/wp-content/uploads/2024/10/Nuray-OZDEMIR-TIRYAKI.pdf>.

erişimini sınırlayarak onları kırılğan ve geçici istihdam biçimlerine yönlendirmekte; kriz dönemlerinde kolayca işten çekilmelerine ve sosyal güvenlik haklarından mahrum kalmalarına neden olmaktadır.

AKP’nin aile politikaları, muhafazakâr değerlerle neoliberal kalkınma söyleminin iç içe geçtiği bir çerçevede biçimlenmiştir. AKP iktidarı, aileyi kültürel ve ekonomik bir birim olarak muhafazakâr ekseninde yeniden tanımlarken, kadınları da bu birimin biyolojik ve duygusal taşıyıcısı olarak konumlandırmıştır (Altunok ve Acar, 2013, ss. 14-15, 20-22). Özellikle 2010 sonrasında, nüfusun kendini yenileme hızının düşüşüne geçmesiyle birlikte daha sık dillendirilmeye başlanan *üç çocuk söylemi*³, doğurganlığın teşvik edilmesini ulusal kalkınma ve muhafazakâr aile yapısının korunmasıyla ilişkilendirmiştir. Bu söylem, doğurganlığın siyasal bir görev olarak kodlandığını göstermektedir. Yalnızca tavsiye niteliğinde değildir; teşviklerle kurumsal hale getirilmiştir. Bu dönemde kürtaj erişiminin fiilen zorlaştırılması, doğum kontrol hizmetlerinin gerilemesi ve kadınların annelik rolü üzerinden tanımlanarak anne olmayan kadının ‘eksik’ addedilmesi de devletin doğurganlık üzerindeki müdahalesinin arttığını göstermektedir. Bu yaklaşım, kadınların kamusal alandaki varlıklarını sınırlarken, onları nüfusun yeniden üretimi için stratejik bir kaynak olarak konumlandırmıştır. Nüfus politikalarının düzenlenmesi yoluyla yalnızca doğum oranlarını artırmak değil, ‘ideal aile’ modelini yaygınlaştırmak da hedeflenmiştir. Bu model, heteronormatif, çekirdek aile yapısını esas alırken, alternatif yaşam biçimlerini dışlayıcı bir söylem üretmektedir (Arat, 2008, ss. 389-392). Diğer taraftan, kadınların doğurganlıkları üzerinden tanınması, onları ‘iyi vatandaş’ olmanın ön koşulu olarak anneliğe yönlendiren bir iktidar stratejisine de maruz bırakılmaktadır. Bu strateji, Foucault’nun biyopolitika kavramıyla örtüşen biçimde, yaşamın yönetimiyle ve bedenine disipline edilmesiyle işlemektedir. Türkiye özelinde süreç, dini söylemlerle, medya temsilleriyle ve eğitim politikalarıyla da desteklenen çok katmanlı bir *ideoloji üretimine* evrilmiştir.

Çin’de Nüfus Politikalarının Dönüşümü

Çin’de nüfus politikalarının tarihi, 1949’da Çin Halk Cumhuriyeti’nin kuruluşuyla birlikte şekillenmeye başlamıştır. Ancak bu politikaların sistematik ve merkezi biçimde uygulanması 1970’li yılların sonunda belirginleşmiştir. 1980 yılında yayınlanan *Açık Mektup*’la, tek çocuk politikası ulusal bir görev olarak tanımlanmış; nüfus kontrolü ideolojik bir sorumluluk olarak lanse edilmiştir (White, 2015, ss. 329-331). Ülkenin ekonomik kalkınma hedefleriyle doğrudan bağlantılı olarak şekillenen ve zaman içinde önemli dönüşümler geçiren bu politikalar, doğum oranlarını düzenlemeye yönelik teknik müdahalelerle sınırlı değildir; toplumsal yapıyı, aile ilişkilerini ve birey-devlet etkileşimini yeniden tanımlayan katmanlı bir süreçtir.

Süreci ele alan Greenhalgh’a göre Çin’deki nüfus politikaları modern bir ulus-devlet inşa etme projesinin kilit parçasıdır. Yasal ve idari zemine sahip bu politikalar, kültürel ve söylemsel düzeyde de işlenmiştir: Propaganda afişleri, eğitim kampanyaları ve medya temsilleri aracılığıyla doğurganlık, modern yurttaşlıkla ilişkilendirilerek kadınlar ‘bilinçli anne’ ve ‘sorumlu yurttaş’ rollerine yönlendirilmiştir (Greenhalgh, 2003, ss. 197-199; Greenhalgh ve Winckler, 2005, ss. 6-9).

Greenhalgh, bu politikaları tarihsel açıdan iki döneme ayırarak incelemiştir. İlki *Leninist* olarak tanımladığı 1970-1990’lar arasındadır. Bu dilimde devletin merkezi ve otoriter müdahaleleriyle doğurganlık sıkı biçimde denetlenmiştir. İkinci dönem ise 90 sonrası *Neoliberal Dönem*dir. Doğurganlık kontrolü, bireysel sorumluluk, piyasa mekanizmaları ve öz-disiplin söylemleriyle yeniden yapılandırılmıştır. Bu geçişte devletin doğrudan baskısı azalırken, bireylerin ‘iyi yurttaş’ olma amacıyla kendi doğurganlıklarını yönetmeleri beklenmiştir (Greenhalgh ve Winckler, 2005, ss. 14-18; 23-26). Politikalar, cinsiyetler arasında ciddi dengesizliklere yol açmış, yaşlı nüfus yoğunluğuna kapı aralamış, aile yapılarını dönüştürmüştür ve en önemlisi de Çinli kadınlar üzerinde uzun vadeli psikolojik ve toplumsal travmalar yaratmıştır (Greenhalgh, 2003, ss. 210-213; Greenhalgh ve Winckler, 2005, ss. 31-35).

Tek çocuk politikası, Çin’in modernleşme ve kalkınma hedefleri doğrultusunda nüfus artış hızını kontrol altına almak amacıyla uygulamaya konmuştur. 1,2 milyar nüfus hedefi, 2000 yılına kadar ulaşılması gereken bir eşik olarak belirlenmiştir (Zhang, 2017, ss. 142-143). Sterilizasyonlardan para cezalarına çok çeşitli yöntemlerle sıkı bir denetim mekanizması kurulmuştur. 1990’lı yıllarda bu uygulamaların kapsamı daha da genişletilmiş ve doğurganlık oranları ciddi biçimde düşürülmüştür (Hesketh ve Zhu, 1997, s. 1686). Ancak süreçte ortaya çıkan sonuçlar, yalnızca nüfus artış hızının yavaşlamasıyla sınırlı kalmamıştır. Cinsiyet oranlarında ciddi dengesizlikler meydana gelmiş, erkek çocuk tercihiyle doğumlar sonucunda kadın nüfusunda azalma yaşanmıştır (Attané, 2013). Ayrıca, tek çocuklu aile yapısının yaygınlaşması, geleneksel aile yapılarında dönüşüme yol açmış; yaşanan nüfus, uzun vadede sosyal güvenlik sistemleri üzerinde baskı oluşturmuştur (Feng, 2011). Politika, ‘bilimsel planlama’ ile ‘rasyonel yurttaşlık’ idealleri etrafında meşrulaştırılsa da sonuç ne bilime ne rasyonaliteye sığmıştır.

³Bu konudaki farklı tarihli haberler ve açıklamalar için bakınız:

Hürriyet (2008), <https://www.hurriyet.com.tr/gundem/erdogan-en-az-uc-cocuk-dogurun-8401981>

NTV (2009), <https://www.ntv.com.tr/turkiye/erdogan-is-isten-gecmeden-en-az-3-cocuk,ZEQhCeWHVks06lEDhd72Ng>

Diken (2014), <https://www.diken.com.tr/erdoganin-en-az-uc-cocuk-sitemi-kimse-dinlemiyor/>

Zamanla daha da belirginleşen olumsuzluklar nedeniyle 2016 yılında hükümet, iki çocuk politikasına geçiş yapmıştır. Bu karar, ülkenin karşı karşıya kaldığı demografik sorunlara bir yanıt olarak değerlendirilmiştir. Ancak geçiş, beklenen doğurganlık artışını sağlayamamış; birçok aile, görünürde ekonomik nedenlerle ikinci bir çocuğa sahip olmayı tercih etmemiştir (Lin vd., 2024). 2021 yılında artık daha kritik hale gelen nüfus konusunu canlandırmak için üç çocuk politikasına geçilmiş ve doğurganlığı teşvik etmek amacıyla çeşitli destek paketleri açıklanmıştır. Yine de erişilen sonuçlar beklenildiği gibi değildir, Çin'de nüfus azalmaktadır. Bu durum, nüfus politikalarının yalnızca yasal düzenlemelerle değil; ekonomik, kültürel ve toplumsal koşullarla birlikte değerlendirilmesi gerektiğini ortaya koymaktadır (Attané, 2022).

2025 yılı itibarıyla Çin'in nüfusu yaklaşık 1.416 milyar kişiye gerilemiş ve yıllık nüfus değişim oranı -%0,23 olarak kaydedilmiştir. Veriler, orta yaşın 40,1 olduğunu ve nüfusun hızla yaşlandığını göstermektedir (Worldometers, 2025). Bu eğilim, Çin'in üretim gücüne dayalı ekonomik modelini tehdit eden bir unsur hâline gelmiştir. Çin'in demografik sürdürülebilirliği, artık yalnızca bir iç politika sorunu değildir; aynı zamanda küresel rekabet açısından da stratejik bir meseledir (Türkiye Araştırmaları Vakfı, 2025). Çin hükümeti, teşvik politikalarının yanı sıra çocuk bakım hizmetleri, kadınların iş gücüne katılımını destekleyen düzenlemeler ve eğitim sisteminde reform gibi çok boyutlu stratejiler geliştirmeye başlamıştır. Bu stratejiler henüz meyvesini vermiş değildir; genç kuşakların, ekonomik belirsizlikler ve kariyer öncelikleri gibi nedenlerle çocuk sahibi olma konusunda isteksiz davrandığı gözlenmektedir.

Özetle Çin'in 1979'dan 2025'e uzanan nüfus politikası serüveni, katı doğum kontrolünden gönüllü doğurganlık teşvikine doğru bir dönüşümü temsil etmektedir. Ancak bu dönüşüm, salt politika değişikliğiyle başarılabilir bir olgu değildir; toplumsal yapının, aile ilişkilerinin ve birey-devlet bağının yeniden tanımlandığı bir süreci ifade etmektedir ve topyekûn bir zihniyet ve yaşam tarzı değişikliğini gerektirmektedir.

***One Child Nation* ve *Bekleyiş* Belgeselleri: Sosyolojik Film Analizi**

Bu bölüm; *One Child Nation* (2019) ve *Bekleyiş* (2021) belgesellerini, toplumsal yapıların, ideolojilerin ve iktidar ilişkilerinin birer yansıması olarak ele alan *sosyolojik film analizi* yöntemiyle incelemektedir. Bu yaklaşım, sinema eserlerini bireysel anlatılar olmanın ötesinde; toplumsal normların, değerlerin ve biyopolitik stratejilerin sinemasal izdüşümleri olarak, *sosyal belge* nitelikleriyle kavramaktadır (Denzin, 2002; Ferro, 2017). Denzin'in (2002) belirttiği üzere, sinematografik imgeler toplumsal bilinçdışının, normların ve çatışmaların görünür kılındığı alanlardır. Bu bağlamda çalışma, filmleri *toplumu yansıtan bir ayna* metaforunun ötesine geçerek toplumsal cinsiyet rejimlerinin yeniden üretildiği ve/ya sorgulandığı aktif birer söylem alanı olarak ele almaktadır.

Araştırmanın örnekleme, *amaçlı örnekleme* tekniği kapsamında *maksimum çeşitlilik ilkesi* gözetilerek belirlenmiştir. Bu doğrultuda, biyopolitik denetimin iki uç örneğini temsil eden iki yapım seçilmiştir: Çin örneği (*One Child Nation*), devletin doğrudan, merkezi ve yasal zorlayıcılığa dayalı müdahalesini; Türkiye örneği (*Bekleyiş*) ise muhafazakâr/neoliberal politikaların söylemsel, kültürel ve teşvik edici baskısını temsil etmektedir. Bu seçim, biyopolitikanın rejim fark etmeksizin kadın bedeni üzerinde nasıl ortak bir disiplin aracı olarak işlediğini karşılaştırmalı biçimde ele almak açısından stratejiktir.

Analiz sürecinde her iki belgesel de öncelikle *sahne dökümü* tekniğiyle izlenmiş ve ham veriler dokümanite edilmiştir. Veriler, Foucault'nun *biyopolitika*, Butler'ın *performatiflik* ve Federici'nin *yeniden üretim emeği* kavramlarından hareketle oluşturulan *tümdengelimsel tematik analize* tabi tutulmuştur. Bu kapsamda Braudy ve Cohen'in (2009) yapısökümcü film analizi ile Ryan ve Kellner'ın (2016) ideoloji eleştirisi harmanlanarak üç temel analiz birimi oluşturulmuştur:

1. *Anlatısal Yapı ve Tematik Örgü*: Olay örgüsünde devlet-birey çatışmasının kuruluşu, mağdur/fail konumlarının dağılımı ve hikâyenin ideolojik arka planı incelenmiştir.
2. *Söylemsel Pratikler ve Tanıklıklar*: Karakterlerin (özellikle kadınların, ebelerin ve bürokratların) kullandığı dil, rasyonalizasyon mekanizmaları ve sessizleştirilen alanlar üzerinden, toplumsal normların dilsel olarak nasıl yeniden üretildiği analiz edilmiştir.
3. *Görsel İnşa ve Sinematografik Tercihler*: Kamera açıları, arşiv görüntülerinin kullanımı ve görsel metaforlar (ceninler, tıbbi aletler, aile fotoğrafları) incelenerek; 'iktidar bakışı'nın sinematografik olarak nasıl somutlaştırıldığı irdelenmiştir.

Belirlenen temalar (bedenin denetimi, ideolojik propaganda, cinsiyet eşitsizliği, annelik performansı vb.) ekseninde kodlanan veriler, iki film arasında *karşılaştırmalı* bir okumayla yorumlanmış; farklı politik mekanizmaların kadın bedeni üzerinde yarattığı benzer tahakküm pratikleri ortaya konulmuştur.

Film Künyeleri

<i>BEKLEYİŞ (2021)</i>	<i>ONE CHILD NATION (2019)</i>
Yönetmen: Aslı Akdağ	Yönetmen: Nanfu Wang, Jialing Zhang
Senaryo: Aslı Akdağ, Banu Sivacı	Senaryo: Nanfu Wang, Jialing Zhang
Tür: Belgesel	Tür: Belgesel
Süre: 67 dakika	Süre: 83 dakika
Yapım: Türkiye	Yapım: ABD
Konu: Muhafazakâr bir toplumda evlilik dışı hamile kalan bir kadının, bebeğini tek başına büyütme kararıyla yüzleştiği süreç anlatılır.	Konu: Çin’in 1979-2015 yılları arasında uyguladığı tek çocuk politikasının bireyler üzerindeki etkilerini, yönetmenin kişisel deneyimi üzerinden anlatır.
Temalar: Biyopolitika, kadın bedeni, annelik, toplumsal normlar, yalnızlık, ideolojik söylem, cinsiyet eşitsizliği	Temalar: Biyopolitika, kadın bedeni, annelik, toplumsal normlar, propaganda, aile yapısı, cinsiyet eşitsizliği ve insan hakları
Platform: MUBI Türkiye	Platform: Amazon Prime

Tematik Analiz***Biyopolitika ve Biyoiktidarın İşleyişi***

İncelenen her iki belgeselde de Foucault’nun biyopolitika ve biyoiktidar kavramlarının izdüşümlerine rastlanılır. Belgeseller farklı politik bağlamlarda üretilmiş olsalar da kadın bedeninin doğurganlık üzerinden nasıl kontrol altına alındığını göstermesi açısından ortak bir zeminde buluşmaktadırlar. Çin’de doğumu sınırlandıran, Türkiye’de ise doğumu teşvik eden politikalar, farklı yönlerden aynı biyopolitik mantığın ürünüdür: Kadın bedenini, nüfus mühendisliğinin nesnesi haline getirmek ve devletin demografik hedefleri doğrultusunda nüfusu planlamak. Bu durum, Foucault’nun yaşamı yönetme stratejileriyle feminist kuramın toplumsal cinsiyet eşitsizliğine dair eleştirilerini birleştirilerek analiz edilebilir. Her iki belgesel de izleyicisini, biyopolitikanın görsel temsilleri aracılığıyla bilgilendirirken; politikaların bireyler üzerinde yarattığı etkileri duygusal ve etik bir düzlemde sorgulamaya davet etmektedir. Kadınların tanıklıkları, bedenleri üzerindeki denetimin bireysel ve toplumsal sonuçlarını görünür kılmakta; böylece belgeseller, biyopolitik eleştirinin aracı haline gelmektedir.

One Child Nation belgeselinde köylerde görevlendirilen doğum memurlarının ve ebelerin tanıklıkları aracılığıyla, devletin tek çocuk politikasını uygulamak için kadınlara zorla kürtaj ve kısırlaştırma yaptırdığının anlatıldığı sahneler yer almaktadır. Bu sahneler, biyoiktidarın en sert biçimiyle tezahür ettiği anlardır. O zamanları anlatan ebe, görevini devletin emri olarak tanımlamakta ve uygulamaların travmatik etkilerinden bahsederken soğukkanlılığını korumaktadır. Kaç bebek doğurttuğunu hatırlamamakta ama çalıştığı 20 yıl boyunca 50-60 bin arası kürtaj ve kısırlaştırma yaptığını netlikle ifade etmektedir. Yönetmen, bu rakamı nasıl hatırladığını sorduğunda, ebe “*bebekleri alıp öldürdüğüm için suçluluk duygusuyla hatırlıyorum, çoğunu canlı doğurtup öldürdüm. Yaparken ellerim titriyordu ama başka seçeneğim yoktu, kararları biz vermedik, sadece emirleri uyguladık*” yanıtını vermektedir. Ebenin titreyen elleriyle görevi yerine getirmesi, Foucaultcu anlamda iktidarın yasa koyucudan *içselleştirilmiş bir mekanizmaya* dönüşerek faili aynı zamanda mağdur kıldığını göstermektedir. Bu da iktidarın mikro düzeyde nasıl işlediğini ve bireyleri kendi bedenleri ile başkalarının bedenleri üzerinde iktidar uygulayıcılarına nasıl dönüştürdüğünü ortaya koymaktadır.

Ebenin söylemine benzer ifadeler, doğum memuru olarak çalışmış ve görevini çok iyi yaptığı için milli kahraman ilan edilmiş Jiang isimli kadının anlatısında da ortaya çıkmaktadır. Devlet her sene rakamlara bakarak, sorumlu olduğu bölgede politikayı gereğince uygulayan memurları ödüllendirirken bunu başaramayanları da cezalandırmaktadır. Jiang, memuriyete başladığında 19 yaşındadır ve başlangıçta kadınları kürtaja zorlamayı acımasızca bulmuş ancak başka bir memurun “*parti üyesi olarak yaptığın iş ne kadar zorsa o kadar kararlı olmak zorundasın*” sözleri ile bu duygudan sıyrılmıştır. Röportaj yapıldığında emekliye ayrılmış olan Jiang, “*zamanda geri gidebilseydim yine bu işi yapardım*” diyerek politikanın ne kadar doğru olduğunu anlatmakta; ulusal faydayı kişisel duygularının önüne koyduğundan gururla bahsetmektedir. Hatta o zamanlar devletin bir slogan olarak kullandığı şu cümleyi de içtenlikle tekrar etmektedir; “*nüfus*

savaşı veriyorduk". Bu anlatı, feminist düşünürlerin devletin kadınlık üzerindeki tahakkümüne dair yaptıkları eleştirilerin bir yansımasıdır. Kadınların duyguları, vicdanları ve etik değerleri devletin ideolojik aygıtları tarafından bastırılmaktadır. Ayrıca bu sahne, Federici'nin (2004) zorunlu yeniden üretim kavramıyla da örtüşür. Kadınlar, yalnızca doğurganlıklarıyla değil, diğer kadınların doğurganlıklarını kontrol eden araçlar olarak da konumlandırılmıştır.

Jiang'ın ve ebenin anlatıları, dönemin köy muhtarı olan erkek tarafından da desteklenmektedir. Muhtar, politikanın yukarıdan geldiğini, istemeseler bile uymak zorunda olduklarını anlatarak; politikayı çiğneyerek fazladan çocuk yapanların evlerini yıktıklarından, hayvanlarına ve mallarına el koyduklarından bahsetmektedir. Yönetmenin "bunu acımasızca bulmadınız mı?" sorusuna karşılık ise "acımasızca olabilir ama politika politkadır; ne yapabiliirdik?" diye karşılık vermektedir. Kısırlaştırmayı reddeden kadınları daha üst düzey devlet yetkililerine devrettiğini belirterek "onaylamasam da emir komuta zincirine uydum" demektedir. Burada her ne kadar iktidar yukarıdan aşağıya işliyor gibi görünse de aslında yatay ve içselleştirilmiş biçimlerde de işlemektedir; zira aynı muhtar yönetmenin annesi kısırlaştırmayı reddettiğinde, yönetmen kız olduğundan 5 yıl ara vererek bir kez de erkek çocuk denenebilmesi için politikanın uygulanmasını öteleyebilmiştir. Çaresizlik söylemi çoğu kez yalnızca bir savunma mekanizmasıdır; durum daha çok politikayı içselleştirme ve benimseme ile ilgilidir.

Tanıklıklardan da anlaşılacağı üzere kadınların bedenleri, devletin demografik hedefleri doğrultusunda şekillendirilmekte; doğurganlık, bireysel hak olmaktan çıkarak siyasal bir yükümlülüğe dönüştürülmektedir. Bu müdahaleler, kadın bedeninin kamusal bir nesneye evrilmesini de göstermektedir. Kadınların bir dönem doğurmamaya zorlanıp sonra üç çocuğa teşvik edilmesi, Butler'ın (1990) işaret ettiği gibi cinsiyetin sabit bir öz değil, devletin ihtiyaçlarına göre sahnelenen *değişken bir performans* olduğunu kanıtlamaktadır. Ataerkil devlet yapısı, müdahaleler vasıtasıyla kadınların bedenleri üzerindeki öznellik haklarını ihlal ederken, onları yalnızca doğurganlıklarıyla tanımlayarak ideolojinin nesnesi haline getirmekte ve dönemsel olarak farklılaşan performansları normlara uygun biçimde sergilemelerini beklemektedir. Dolayısıyla Rich'in (1976) vurguladığı üzere, annelik deneyimden çıkarılıp kurumsal bir görev haline almaktadır. Yönetmenin kendi annesinin bile "tek çocuk politikası olmasaydı, Çin'de yamyamlık olurdu; politika doğrudu" demesi anneliğin ulusal görev olarak tanımlanmasına ve Rich'in bahsettiği düzeyde bir kurumsallaşmaya en net örnektir.

Bekleyiş belgeselinde de yukarıdaki çözümlerlerin örnekleri görülmektedir. Belgeselde, kadınların doğurganlıkları üzerinden nasıl bir toplumsal baskıya maruz kaldıkları, evlilik ve çocuk sahibi olmanın kadınlık görevi olarak sunulduğu sahnelerle aktarılmaktadır. Bu sahneler, yönlendirici politikalarla neoliberal ve muhafazakâr söylemlerin kadın bedenini üretkenlik üzerinden nasıl tanımladığını göstermekte; toplumsal normların, aile yapısının ve kurumsal pratiklerin aracılığıyla işleyen bir biyopolitik düzeni ifşa etmektedir. Walby (2004)'nin ataerkil yapılarla devlet politikaları arasındaki ilişkiye dair analizleri, bu sahneleri açıklamak için güçlü bir çerçeve sunmaktadır. Söz gelimi, *Bekleyiş*'te Aslı'nın hamile olduğunu öğrenmesiyle babanın ortadan kaybolması eş zamanlıdır; kadın ekonomik, duygusal ve fiziksel bakım emeğini tek başına üstlenmek zorunda kalmıştır. Bu emek görünmez kılınmakta ve toplumsal olarak da desteklenmemektedir; öyle ki Aslı'nın kınasından düğününe her şeyine katıldığı akrabalarından ve arkadaşlarından pek çoğu, bebek haberini alınca tebrikten bile imtina etmiştir. Butler'ın (1990) performatiflik kuramı uyarınca, insanlar evlilik dışı bir bebeğin gelişini kutlanacak değil utanılacak bir durum olarak değerlendirmişlerdir. *Bekleyiş* belgeselindeki bekar annenin yaşadığı dışlanma, bu performansın normatif sınırlarını zorladığı için cezalandırılmasına, böylece hâkim politika doğrultusunda ideolojinin işletilmesine bir örnektir. Resmi politikalar doğrudan müdahale etmese de evlilik ve annelik normlarının kültürel olarak desteklenmesi, (2018)'nin devletin ataerkil düzeni yeniden ürettiği teziyle örtüşmektedir. Belgesel, kadınların bireysel değil; yapısal bir baskı altında olduklarını göstererek feminist biyopolitika eleştirisinin güçlü bir sinemasal örneğine dönüşmektedir.

One Child Nation, devletin nüfusu doğrudan kontrol ettiği otoriter bir biyopolitikayı perdeye taşıırken; *Bekleyiş*, neoliberal sistemin bireyleri dolaylı yollarla yönlendirdiği daha örtük bir biyopolitikayı göstermektedir. Biyopolitika, sadece baskıcı rejimlere özgü bir olgu değil, demokratik toplumlarda da farklı biçimlerde işlemektedir.

İdeolojik Söylem ve Propaganda

Her iki belgeselde doğrudan ya da dolaylı olarak üretilen bir söylem ağı vardır ve bu ağ, Miller (2017) ile Berlant (2011)'in görüşleri doğrultusunda ideolojinin nasıl işlediğini ve kadınların duygusal düzeyde nasıl yönlendirildiğini açıklamak için kullanılabilir.

One Child Nation'da ders kitaplarından popüler şarkılara, duvarlardaki posterlerden oyun kartlarına, yiyecek-içecek ambalajlarından kibrit kutularına dek her yerde tek çocuğu teşvik eden görseller ve sloganlar yer almaktadır. Devlet, köylerde bile düzenli olarak opera ve dans gösterileri düzenlemekte; bu gösterilerde tek çocuğun faydalarını anlatan içerikler ön plana çıkarılmaktadır. Sanattan edebiyata kültür endüstrilerinin her alanında tek çocuk fikri işlenip yayılmaktadır. Sistematik bir propagandanın gündeliğe nasıl dahil edildiğine belgesel boyunca şahit olunmaktadır. Söz gelimi "kan gölü fazla doğumdan iyidir." duvarda yazan bir slogandır. TV'de yayınlanan gösteride kadınlar dans ederken "tek çocuk politikasına kulak verdik, partinin ön görüşü sayesinde şimdi hayatlarımız çok iyi" diyerek şarkı söylemektedir. Bir çocuk tarafından seslendirilen şarkıda "ikinci çocuğun olursa ihlal edersin yasayı, tutuklanırsın o

zaman, kaçmaya çalışırsan boylarsın ceza evini, bir daha düşün” denmektedir. Ayrıca, her yıl yapılan kontrollerle köylerdeki evlerin kapılarına orada yaşayan ailelerin komünist partinin değerlerine uyup uymadıklarını gösteren plakalar asılmaktadır. Partinin her değerine karşılık plakaya bir yıldız işlenmekte; tüm yıldızları toplayan aileler gurur ve övünç timsali olarak lanse edilmektedir. Bu sahneler, Miller’ın ve Berlant’ın görüşlerini doğrular niteliktedir. Devletin ideolojik söylemi, yalnızca yasa ve zor kullanımıyla değil; gündelik yaşamın her alanına nüfuz eden semboller, sloganlar, görsel materyaller ve mekân düzenlemeleri aracılığıyla da işlemekte ve tek çocuk politikasının faydaları, yalnızca rasyonel değil; duygusal bir düzlemde de meşrulaştırılarak bireylerin bu politikaya aidiyet ve güven duymaları sağlanmaktadır.

Bekleyiş’te ise propaganda bu kadar açık işlememektedir ama ideolojiye uygun söylem her yerdedir. Aslı bankada sıra beklerken sıranın uzunca bir süre ilerlememesi üzerine görevliye hamile olduğundan ve sıranın gelmediğinden bahsederek, yardımcı olup olamayacağını sormuştur. Görevli ise ısrarla *“kimliğinizin mi değişti?”* diye sorgulamıştır. Aslı başlangıçta bu soruya anlam verememiş; sonrasında adamın kimlikte bekar gözüküp nasıl hamile olabileceğini anlamadığı için sıranın gelmeyişi kimliğin değişmesi ile ilgili yorumladığını anlamıştır. Benzer biçimde arkadaşlarına hamileliğini açıkladığında ilk sorulan soru evlilik dışı bir çocuğun hukuken kimin soyadını alacağı, haklarının nasıl şekilleneceği olmuştur. Aslı, çocuğun babasının Almanya’da olması dolayısıyla belgeselin başında bir süre Almanya’ya taşınma fikrini değerlendirmiş ve bu sürede Almanca kursuna gitmiştir. Kursta konuştuğu eğitici, ona Almanya’ya gidebilmesi için en pratik ve sağlıklı yolun evlenmesi olduğunu salık vermiştir. Annesine ve ananesine bebek beklediğini açıkladığında ise önce yadırganmış ve ananesinin *“sana nişanlan evlen dediysek git herifin koynuna gir de gel demedik. Söyle, gelsin istesin verelim! S...r git!”* sözlerine maruz kalmıştır. Bunlar, Aslı’nın birincil çevresinden aldığı tepkilerdir ve hepsi de şaşmaz şekilde evliliği dayatmakta; evlilik dışı anneliği onaylamamaktadır. Sahneler, toplumsal cinsiyetin performatifliği kuramına atıfta bulunan örneklerdir. Aslı’nın hamileliği, normatif kadınlık performansının dışında kaldığı için dışlanmakta; bu dışlanma, ideolojik söylemin ne kadar güçlü ve yaygın olduğunu göstermektedir. Ayrıca sahneler, Rich (1976)’in görüşlerini anımsatır şekilde kadının, anneliği deneyimlemekten çok, toplumun annelik kurumundan beklentilerini karşılamak üzere hareket etmesi zorunluluğuna da atıfta bulunmaktadır.

Hâkim söylem, medya aracılığıyla da işlemektedir. Aslı’nın evde haberleri izlediği bir sahnede TV’den gelen ses *“ne cumhurbaşkanlığı seçimleri ne paralel yapı, Başkent’in yeni konusu kadın kakkahası!”* anonsu geçmektedir. Peşi sıra yine televizyondan gelen *“nerede öyle yüzüne baktığımız zaman yüzü hafifçe kızarabilecek iffet sembolü, haya sembolü kızlarımız?”* sözleri duyulmaktadır. Aslı’nın artık iyice büyüyen karnıyla metroda görüldüğü sahnede ise fondaki ses şunları söylemektedir; *“hamileliği davul çalarak ilan etmek de bizim terbiyemize aykırıdır. Böyle karınla sokakta gezilmez. Her şeyden önce estetik değildir. 7 ay, 8 ay... Kadın, 6 aydan sonra biraz hava almak için falan beyinin otomobiline biner şöyle bir dolanır.”* Yönetmenin arka planda kullandığı bu gerçek medya kayıtları, iktidarın biyopolitik müdahalelerinin yalnızca yasalarda değil; ana akım medya ve televizyon programları aracılığıyla gündelik yaşama sızan normatif söylemlerde de nasıl yeniden üretildiğini işitsel olarak kanıtlamaktadır.

Başka bir sahnede Aslı, gideceği yere ulaşmak için taksiciye binmiştir ve taksici ile aralarındaki sohbet gebeliği üzerinedir. Taksici sorduğu sorularla bebeğin erkek olduğunu öğrenince kendisinin de dört oğlu olduğundan bahsedince; Aslı *“ben bir taneye nasıl bakacağımı düşünüyorum”* demiştir. Taksici, sen ne düşünüyorsun tavrıyla *“rahat ol sıkıntıyı zaten babası çeker”* diyerek kadının bakım sürecindeki rolünü ve emeğini görünmez kılmış, kadını sadece taşıyıcı pozisyonuna oturtmuştur. Devamındaysa bir pedagog edasıyla babanın çocuk gelişimindeki öneminden ve gerekliliğinden bahsetmiştir. Sahneler Walby (2018)’nin ve Federici (2004)’nin görüşleriyle ilişkilidir. Medyada ve toplumda yer alan söylemler, kadınların nasıl davranmaları gerektiğine dair normları pekiştirmektedir. Aslı’nın yaşadığı dışlanma, kültürel temsillerin ne denli güçlü olduğunu ve bireylerin gündelik yaşamda ideolojik baskılara nasıl maruz kaldığını göstermektedir. Ayrıca, tam da Federici’nin görüşleri uyarınca kadının görünmez emeğinin sinemasal bir temsiline dönüşmektedir. Taksiciyle yapılan sohbet, kadının gebelik sürecindeki fiziksel ve duygusal yükünün erkek tarafından üstlenileceği varsayımıyla, kadının bakım emeğini önemsizleştirmektedir. Kadının annelik sürecindeki aktif rolü, toplumsal söylem tarafından pasifleştirilmekte; emeği, biyolojik bir işleve indirgenmektedir. Oysa Federici’ye göre bu yeniden üretim emeği, toplumsal yaşamın sürdürülebilirliği açısından en az üretim kadar kritiktir. Diğer taraftan bu söylemler, devletin doğurganlık politikalarının yalnızca teşvik edici değil, aynı zamanda seçici olduğunu göstermektedir: Her kadının doğurma hakkı eşit biçimde tanınmamaktadır. Bu durum, Foucault (2013)’nun biyopolitikanın seçici doğasına dair yaptığı vurguyla birlikte, neoliberal devletin ‘makbul anne’ (Fraser, 2016) tanımını nasıl şekillendirdiğine de örnektir. Fraser’a göre, neoliberal devlet yalnızca evli, heteronormatif, ekonomik olarak bağımlı olmayan belirli kadınları annelik rolü içinde tanımakta ve diğerlerini yaftalamaktadır.

One Child Nation’da ideolojik söylem ve propaganda devletin doğrudan ve sistematik müdahalesiyle işlerken; *Bekleyiş*’te daha örtük biçimde medya, aile ve gündelik etkileşimler aracılığıyla kadınlık ve annelik rollerinin tarifi üzerinden işlemektedir. Her iki belgesel de kadınların bedenleri, duyguları ve toplumsal rollerinin ideolojik olarak nasıl şekillendirildiğini ve bu süreçte bireylerin özneleşme haklarının nasıl bastırıldığını farklı bağlamlarda görünür kılmaktadır.

Cinsiyet Eşitsizliği

Kadın ve erkeğin değeri coğrafyalar farklı olsa da iki belgeselde de aynıdır. Patriarkal yapının kadınları ikincil konuma iterek bedenlerini, emeklerini ve toplumsal rollerini denetim altına alması belgesellerde açıkça görülmektedir. Bu durum, feminist kuramın cinsiyet eşitsizliğine dair temel eleştirileriyle doğrudan ilişkilidir.

One Child Nation belgeselinde, erkek çocukların kız çocuklara kıyasla daha değerli görülmesi, cinsiyet temelli ayrımcılığın en açık örneklerindedir. Belgeselde, kız çocuklarının doğumdan hemen sonra öldürülmesi, terk edilmesi ya da yetimhanelere verilmesi, yalnızca nüfus politikalarının değil; aynı zamanda ataerkil değer yargılarının kültürel sonucudur. Bu durum, Walby'nin (2018) ataerkil yapılar kuramıyla ilişkilidir ve Çin'deki tek çocuk politikası, erkek çocuk lehine işleyen ataerkil değerlerin kurumsal düzeyde pekiştirilmesine örnektir.

Yönetmenin adı bile bu değer hiyerarşisinin yansımasıdır. Nanfu ismi Çince 'erkek' (*nan*) ve 'direk/sütun' (*fu*) kelimelerinin bileşimidir ve ultrasonla cinsiyet tespitinin yasak olduğu o dönemde ailenin erkek çocuk beklentisine işaret etmektedir. Zamanında yönetmenin annesine de *Zaodi* adı benzer bir beklentiyle konulmuştur zira onun da anlamı 'erkek çocuk getir' dir. Bu isimlendirme pratikleri, Butlerci (1990) anlamda henüz doğmamış bedene yönelik performatif birer çağırma girişimidir. *Nanfu* veya *Zaodi* gibi isimler, öznenin inşasını biyolojik doğumdan önce başlatarak, toplumsal cinsiyeti bir beklenti rejimi olarak çocuğa dayatmakta ve onu patriyarkal dizgenin zorunlu bir parçası kılmaktadır.

Yönetmenin dedesi ile yaptığı röportajda da aynı olgu tekrar etmektedir. Yönetmen "benim oğlum kardeşimin oğlu kadar değerli mi?" diye sorduğunda "hayır" yanıtını alır; zira dede, kız evlattan olanın dışarıya, erkek evlattan olanın içeriye/aileye ait olduğunu düşünmekte ve soyun devamını erkeğe bağlı gördüğünden erkek çocuklardan olan torunlarını daha çok önemsemektedir. Yönetmenin dedesiyle fotoğrafı bile yoktur ama erkek torunlarda durum tam tersidir. Bu sahneler, Berlant (2011)'in *duygulanımsal yapılar* kavramıyla ilişkilendirilebilir. Dedenin ifadesinde somutlaşan değer yargıları, aile içindeki cinsiyet temelli ayrımcılığın rasyonel düzeyde olduğu kadar duygusal düzeyde de içselleştirildiğini göstermektedir.

Yönetmen, Çin'deki kadınların da bu düzene ayak uydurduğunu ve erkek evlatlarını el üstünde tutarken kız evlatlarına fazlalık muamelesi yaptığını dile getirir. Bu durum, Federici (2004)'nin kadın bedeninin sistem içinde nasıl disipline edildiğine dair çözümlenmeleri örtüşmektedir. Kadınlar, erkek çocuk doğurduklarında toplumsal açıdan değer kazanmakta; kız çocuk doğurduklarında ise değersizleştirilmektedir. Bu da kadınların kendi bedenleri ve doğurganlıkları üzerinde özne değil, sistemin yeniden üreticisi konumuna itildiğini gösteren erkek çocuk tercihinin nedenini açıklamaktadır. Kadınlar, erkek çocuk doğurduğunda sistem, onların üreme rollerini güvence altına almak için toplumsal değer ve güvenlik sunan dolaylı bir 'ödeme' yapmaktadır. Bu da bir nevi hayat sigortası ve statü garantisi işlevi görmekte; kadınların böylece kendi hayatta kalma stratejilerini sistemin kuralları uyarınca belirlediği söylenebilmektedir. Bir kadın, kendisini değersizleştiren, açlığa veya dışlanmaya iten bir sistemi reddetmek yerine, bu sistemin *erkek evlat* normunu benimsediğinde; bu durum, o kadının diğer kadınların ve kız çocuklarının değersizleştirilmesine bizzat katılması anlamına gelmektedir. Ne var ki kadınlar bu davranış kalıbını bilinçsiz bir kabullenişle değil; Federici (2004)'nin bahsettiği gibi sistemin kadınları birbirine karşı konumlandırma ve denetleme mekanizmalarının trajik bir sonucu olarak sergilemektedirler. Doğurganlık eylemi, kadının refahını, yaşlılık güvencesini ve toplumsal saygınlığını belirlemeye başladığında artık 'özgür bir eylem' olmaktan uzaklaşmakta; 'zorunlu bir varoluşsal performansa' dönüşmektedir. Bu da kadınları *öznenin araç* olmaya doğru itmektedir.

Yönetmenin halası, ilk doğan çocuğu kız olunca onu insan tacirlerine vermiş; dayısı ise annesinin baskısıyla kız çocuğunu pazarda ölüme terk ederek erkek çocuğu olması için yeniden denemiştir. Sorulduğunda her ikisi de politikanın doğruluğundan bahsederken başlarına gelenleri kötü şansla ve kaderle açıklamayı seçmiştir. Bu açıklamalar, Foucaultcu (2006) bir okumayla iktidarın başarısını gösteren örneklerdir. İktidar, kendini baskı veya zorlama olarak gösterdiğinde direniş ortaya çıkmakta; ancak kendini doğal, kaçınılmaz veya kadere bağlı bir gerçeklik olarak sunduğunda, bireyler bu zorlayıcı normu sorgulamayarak kabullenmektedir. Bu kadere açıklama, bireyleri hem yıkıcı eylemlerinin toplumsal sorumluluğundan muaf tutmakta hem de sistemi eleştirmelerinin önüne geçmektedir. Ayrıca bu durum, Walby'nin (2018) ataerkil yapının kadınların yaşamlarını hem özel hem de kamusal alanda denetleyen çok boyutlu bir sistem olduğu yönündeki görüşüyle örtüşmektedir. Devlet politikaları, kültürel normlarla birleştiğinde kadınların toplumsal konumunu daha da kırılğan hale getirmektedir. Çin'deki tek çocuk politikası, erkek çocuk tercihinin kurumsal düzeyde desteklenmesine neden olmuş; bu da kadınların doğurganlıklarının yanı sıra doğurdukları çocuğun cinsiyeti üzerinden de değerlendirilmelerine yol açmıştır.

Her iki belgeselde de erkek figürlerinin söylemleri, cinsiyet eşitsizliğini pekiştirici niteliktedir. *One Child Nation*'da köy muhtarının "politika politikadır" diyerek kadınların bedenleri üzerindeki zorlayıcı uygulamaları meşrulaştırması; *Bekleyiş*'te taksicinin "sıkıntıyı zaten babası çeker" diyerek kadının bakım emeğini yok sayması, ataerkil söylemin gündelik yaşamda nasıl yeniden üretildiğini göstermektedir. Mikro-iktidarın gündelik yaşamdaki en çarpıcı tezahürlerinden biri, Aslı'nın perdecisiyle olan diyalogunda görülmektedir. Perdecinin, tek başına alışveriş yapan Aslı'ya yönelttiği "Bevinle gel karar ver, o beğenmezse ne olacak?" sorusu, basit bir ticari kaygıdan ziyade, Butlerci anlamda 'eksik icra edilen' bir cinsiyet performansına müdahaledir. Aslı, bir erkek onayı olmadan ev kurma eylemini

gerçekleştirerek normatif kadınlık sınırlarını ihlal etmiştir. Perdecinin uyarısı, Foucault’nun belirttiği gibi iktidarın sadece devlet aygıtlarıyla değil, sıradan özneler aracılığıyla da denetlendiğini; Aslı’nın öznelliğinin ancak bir ‘bey’in eş deyişle erkek otoritesinin onayıyla meşruiyet kazanabileceğini hatırlatan bir disipline etme girişimidir.

One Child Nation ve *Bekleyiş* belgeselleri, farklı bağlamlarda da olsa kadınların toplumsal cinsiyet temelli eşitsizliklere nasıl maruz kaldığını ve bu eşitsizliklerin ideolojik, kültürel ve ekonomik araçlarla nasıl yeniden üretildiğini gözler önüne sermektedir. Feminist biyopolitika kuramı, bu eşitsizliklerin yalnızca bireysel değil; yapısal ve sistematik olduğunu ortaya koyarak, kadınların bedenleri ve yaşamları üzerindeki iktidar ilişkilerini görünür kılmaktadır.

Annelik ve Toplumsal Normlar

One Child Nation’da kadınlar anne olmaktan bir görev olarak bahsetmektedir. Toplumsal normlar gereği doğuracakları tek çocuğun erkek olmasını istemekte ve çocuk erkek olursa bunu havai fişeklerle kutlayarak herkese duyurmaktadırlar. Kızlar ise sepetlere konularak ya pazarlara bırakılmakta ya da çöpçatan denilen insan tacirlerine verilmektedir. Bu tacirler, kimsenin istemediği bu kız çocuklarını -özellikle 1992 itibarıyla esnetilen politikalarından da yararlanarak- bebek başına 200 dolar karşılığında yetimhanelere satmaktadır. Yetimhaneler ise Çinli kız bebekleri Avrupa ve Amerika’daki ailelere evlatlık vermektedir. Bebekler, devlet eliyle 10 bin-25 bin dolar kadar bir meblağa satılabilmekte; bu durum evlatlık pazarının oluşmasına yol açmaktadır. 1992’den beri en az 130 bin Çinli bebeğin yurtdışına evlatlık verildiği tahmin edilmektedir. Bu iş ise sadece insan tacirleri aracılığıyla yapılmamakta; aile planlaması memurları da ailelerin elinden fazla çocuklarını zorla alarak yetimhanelere teslim etmektedir.

Kız çocuklarının evlatlık pazarına sürülmeleri, Federici (2004)’nin bahsettiği üreme emeğinin metalaşmasının nihai aşamasıdır. Çinli aileler için değersiz olan kız çocukları, Batılı aileler için talep gören ‘ideal evlatlık’ haline gelmiştir. Bu durum, biyopolitik denetimin, cinsiyet temelli şiddetin ve küresel kapitalizmde üreme emeğini metalaşmasının kesişim noktasında yer alan kritik bir vakadır. Kadınlar hem devletin katı nüfus politikaları hem de ataerkil erkek çocuk tercihinin çift yönlü baskısı altında, sistemi yeniden üreten ve/ya sistem tarafından sömürülen aktörlere dönüşmüşlerdir.

Bu işleyiş, Foucault (2013)’nun iktidar mekanizmasıyla da örtüşmektedir. Devlet, kız çocuklarını doğrudan öldürmemekte, ancak onların yaşama hakkını ve değerini reddederek ölümlerine veya satılmalarına olanak yaratmaktadır. Aslında, politikanın katı biçimde uygulandığı 90 öncesi dönemde zorunlu kürtaajlarla doğrudan öldürdüğü bir dönem de söz konusudur. Bu döneme dair görüntüler, Çinli bir sanatçı olan Peng Wang tarafından fotoğraflanmıştır. Fotoğraflarda tıbbi atık torbalarında şehir çöplüklerine ya da köprü altlarına atılmış fetüsler vardır. Sanatçı, bu ölümlerin “*bireyler topluma boyun eğmelidir*” ve “*parti yanılmaz*” gibi toplumsal birer norm haline getirilmiş düşüncelerle gerçekleştirildiğine vurgu yapmaktadır. Foucault (2015)’nin bakış açısıyla, bu durum *hakikat rejimini* oluşturmaktadır. Böylece eylemler, ahlaki bir suç olmaktan çıkmakta ve toplumsal düzenin sağlanması için gereken acı operasyonlara dönüşmektedir. Sanatçının da belirttiği gibi, ölümlerin normlar çerçevesinde gerçekleştirilmesi, toplumsal vicdanın uyuşturulduğunu ve şiddetin sistemin bir parçası olarak normalleştirildiğini göstermektedir. Bireyler, kendi insani değerlerinden vazgeçerek, ideolojinin gerektirdiği eylemleri yerine getirmeye şartlanmaktadır. Diğer taraftan bu süreçte annenin yaşadığı travma, kayıp ve zorla kürtaaja maruz kalmanın getirdiği bedensel ve ruhsal şiddet tamamen yok sayılmakta: Annenin bedeni, bir savaş alanı, devletin nüfus kontrolü politikasının uygulandığı denetim nesnesi haline gelmektedir. Annenin acısı, *topluma boyun eğme* normunun gürlüğü içinde tamamen sessizleştirilmektedir.

Bekleyiş belgeselinde de kadın, yalnızca annelik rolüyle değil; bu rolü hangi koşullarda icra ettiğiyile yargılanmaktadır. Aslı’nın evlilik dışı hamileliği, toplumsal normlara aykırı bulunduğundan ailesi de çevresi de onu eleştirmektedir. Aslı çektiği gebelik pozlarını sosyal medyaya koyacağını söylediğinde kendisine yöneltilen ilk soru “*bebeğin babası ile ilgili, evlilikle ilgili sorular soracaklar, buna hazır mısın?*”dır. Aslı hazır olduğunu söyleyip fotoğrafları paylaştığında apartmandaki komşuları toplanıp ziyaretine gelir. Komşular şaşırıklarını, eşini gelirken giderken hiç görmediklerini söyleyerek ne iş yaptığını sorarak mahremiyet sınırlarını ihlal etmektedir. Aslı, “*evlenmedim, eşim yok*” diye yanıtlayınca tesettürlü komşulardan biri “*yanlış anlama ama çocuğun doğacak, bu ne iş?*” diye üstelemiş; sonrasında ise “*evliliği kim istemedi, bu çocuk babasız mı büyüyecek, düşünürsen biz sana da çocuğuna da bir baba buluruz, olmaz böyle, çocuk baba bilsin, biz aramızda da konuştuk gerekeni yaparız*” diyerek Aslı’yı evliliğe ikna etmeye girişmiştir. Aslı bu konuşmaları kısmet sözleriyle geçiştirince, seküler görünümü diğer komşu “*seni zor bir süreç bekliyor, yaşamış bir anne olarak söylüyorum, kararlı olmalısın, o ne dedi bu ne dedi bunlarla uğraşmamalısın*” diyerek Aslı’ya öğüt vermiştir. Doğumun yaklaşmasıyla ise Aslı’nın annesi ve erkek kardeşi gelerek ona yerleşmiş: Babanın yokluğu böylece telafi edilmeye çalışılmıştır.

Aslı’nın deneyimleri ele alındığında mikro iktidarın nasıl işlediğini açıkça gözlemek mümkündür. Foucault (2006)’nin altını çizdiği üzere panoptik gözetim yalnızca fiziksel değil; söylemsel ve normatif düzeyde de işlemektedir. Aslı, görünmez bir şekilde izlenmiş ve kocasız hamilelik gibi ‘anormal’ bir durum fark edildiğinde, gözetleyiciler aktif olarak devreye girerek ona normları hatırlatmıştır. Komşuların soruları Aslı’nın durumunun meşruiyetini sorgulayan birer söylem alanıdır; ataerkil toplumun hakikat rejimini güçlendirmektedir. Verilen tavsiyeler ise Aslı’yı toplumsal normlara uygun ‘doğru’ annelik hikayesini üretmeye zorlayan *söylemsel bir şiddet* biçimidir. Bu baskı, Berlant’ın (2011)

acı verici iyimserlik kavramıyla okunduğunda daha derin bir anlam kazanır: Komşuların ‘iyilik’ adı altında sunduğu evlilik önerisi, Aslı için normatif hayata dönüş bileti/güvence gibi sunulsa da aslında onun özerkliğini yok eden bir fanteziye tutunma çağrısıdır. Aslı’dan, toplumsal kabul görebilmek ve *iyi yaşam* vaadine erişebilmek amacıyla, kendisini marjinalleştiren bu ataerkil ideale arzu duyması beklenmektedir. Dolayısıyla komşuların yardım girişimi, özneyi kendisini yaralayan nesneye -kurumsal evliliğe- bağlayan bir tuzaktır. Özellikle Aslı’nın “*evlenmedim, eşim yok*” yanıtı, anneliğini meşruiyet krizine sokmuştur. Bu durum, Rich (1976)’ın eleştirileriyle örtüşmektedir: Annelik, kadınları kontrol altında tutmak için kullanılan toplumsal ve politik bir araçtır. Aslı’nın annesinin ve kardeşinin ona taşınması ise toplumun baskısını hafifletmek ve çocuğun meşruiyetini artırmak için ataerkil yapının/babanın yerine bir ikame arayışıdır. Ailenin, bireyi korumak için baba figürünün gerekliliğine dair toplumsal normu içselleştirerek nasıl hareket ettiğinin de bir yerde göstergesidir, zira kadının bu süreçte yalnız kalmasına izin verilmemiştir. Bu durum, Fraser (2016)’ın neoliberalizmin sosyal yeniden üretim krizine dair analizleriyle de açıklanabilmektedir. Sosyal devletin geri çekilmesiyle birlikte kadınlar üretim ve yeniden üretim alanlarında yalnızlaştırılmış; bakım emeği, aile ve topluluklar tarafından telafi edilmeye çalışılmıştır. Aslı’nın ailesinin desteğini, bu boşluğu doldurmaya yönelik bir *yerel sosyal koruma girişimi* olarak da okumak olasıdır.

Özetle, temsiller anneliğin, biyolojik gerçekliğinin ötesinde; iktidarın, ideolojinin ve toplumsal normların şekillendirdiği, denetlediği ve kimi zaman da araçsallaştırdığı bir tür toplumsal inşa olduğunu belirginleştirmektedir. Farklı coğrafyalarda da olsa kadın bedeni, devletin ve toplumun ideolojik hedefleri doğrultusunda biçimlendirilmekte; annelik, kültürel ve politik bir performansa dönüştürülmektedir.

Sonuç

Bu çalışma, Türkiye ve Çin’deki nüfus politikalarının belgesel sinema aracılığıyla incelenmesi neticesinde, biyopolitik iktidarın rejim farkı gözetmeksizin kadın bedeni üzerinde benzer denetim mekanizmaları kurduğunu ortaya koymuştur. *One Child Nation* ve *Bekleyiş* belgeselleri üzerinden yürütülen karşılaştırmalı analiz, antinatalist (Çin) ve pronatalist (Türkiye) politikaların zıt kutuplarda görünmesine rağmen, temelde *kadın bedenini ulusal bir kaynak olarak araçsallaştırma* noktasında ortaklaştığını göstermektedir.

Araştırmanın analitik katkısı üç temel düzlemde belirginleşmiştir:

Her şeyden önce incelenen filmler, *iktidarın nasıl içselleştirildiğini* ortaya çıkarmıştır. Çin örneğinde ebe ve yerel yöneticilerin devlet şiddetini ‘ulusal görev’ veya ‘kader’ olarak rasyonalize etmesi; Türkiye örneğinde ise komşuların ‘iyilik’ adı altında kurduğu mahalle baskısı, Foucaultcu biyoiktidarın sadece tepeden inme yasalarla değil, tabana yayılan mikro-ilişkilerle de var olduğunu kanıtlamaktadır.

Analizler, *anneliğin performatif bir inşa olduğunu* göstermektedir. Butler’ın performatiflik kuramı bağlamında, anneliğin doğal bir içgüdü değil; devletlerin dönemsel ihtiyaçlarına göre yeniden sahnelenen politik bir performans olduğu tespit edilmiştir. Kadınlar, bu performansı devletin beklediği senaryoya uygun sergilediklerinde ‘makbul vatandaş’, aksi takdirde ise ‘sistem dışı unsurlar’ olarak kodlanmaktadır.

Bedenlerin ve bireylerin denetiminde *duygulanımsal yönelimlerin* en az yasalar kadar belirleyici olduğu açığa çıkmıştır. Berlant’ın *acı verici iyimserlik* kavramıyla paralel olarak; kadınların ‘mutlu aile’ idealine ulaşmak için evliliğe zorlanma, erkek çocuk arzusu gibi kendi öznelliklerini aşındıran ataerkil normlara gönüllü veya zoraki rıza gösterdikleri görülmüştür.

Sonuç olarak belgesel sinema, nüfus istatistiklerinin görünmez kıldığı *bedensel* ve *duygusal maliyeti* kayıt altına alarak, biyopolitikanın soyut stratejilerini somutlaştıran güçlü bir karşı-hafıza alanı sunmaktadır. Bu bağlamda çalışma, nüfus politikalarının salt demografik bir planlama değil; cinsiyetlendirilmiş, sınıfsal ve ideolojik bir tahakküm rejimi olduğunu sinemasal temsiller üzerinden doğrulamakta; ayrıca gelecek çalışmalar için de politikanın görsel temsiller aracılığıyla nasıl değerlendirilebileceğine yönelik kuramsal bir alt yapı sunmaktadır.

Kaynakça

- Altunok, G. & Acar, F. (2013). The politics of intimate at the intersection of neo-liberalism and neo-conservatism in contemporary Turkey. *Women's Studies International Forum*, 41(1), 14-23. <https://doi.org/10.1016/j.wsif.2012.10.001>
- Arat, Y. (2008). Contestation and collaboration: Women’s struggles for empowerment in Turkey. In R. Kasaba (Ed.), *Turkey Volume 4: Turkey in the Modern World* (pp. 388-418). Cambridge University Press. <https://doi.org/10.1017/CHOL9780521620963.016>
- Attané, I. (2013). *The demographic masculinization of China: Hoping for a son*. Springer.
- Attané, I. (2022). China’s new three-child policy: What effects can we expect? *Population & Societies*, 596(1), 1-4. <https://doi.org/10.3917/popsoc.596.0001>

- Baş, R. (2023). *Türkiye'nin nüfus politikası (1923-1980)*. Atatürk Araştırma Merkezi Yayınları. <https://atam.gov.tr/e-yayin/turkiyenin-nufus-politikasi-1923-1980/>
- Başkaya, Z. & Özkılıç, F. (2017). Türkiye’de doğurganlıkta meydana gelen değişimler (1980-2013). *Uluslararası Sosyal Araştırmalar Dergisi*, 10(54), 404-423. <https://www.sosyalarastirmalar.com/articles/changes-in-fertility-in-turkey-19802013.pdf>
- Berlant, L. (2011). *Cruel optimism*. Duke University Press.
- Braudy, L. & Cohen, M. (Eds.). (2009). *Film theory and criticism: Introductory readings* (7th ed.). Oxford University Press. [https://www.craftfilmschool.com/userfiles/files/Leo%20Braudy%2C%20Marshall%20Cohen-Film%20Theory%20and%20Criticism-Oxford%20University%20Press%2C%20USA%20\(2009\).pdf](https://www.craftfilmschool.com/userfiles/files/Leo%20Braudy%2C%20Marshall%20Cohen-Film%20Theory%20and%20Criticism-Oxford%20University%20Press%2C%20USA%20(2009).pdf)
- Butler, J. (1990). *Gender trouble: Feminism and the subversion of identity*. Routledge.
- Butler, J. (1993). *Bodies that matter: On the discursive limits of “sex”*. Routledge.
- CNN Türk. (2012, 26 Mayıs). *Erdoğan: Her kürtaj bir Uludere’dir*. <https://www.cnnturk.com/turkiye/erdogan-her-kurtaj-bir-uluderedir-74787>
- Demir, E. M. (2024). Atatürk dönemi nüfus politikası çerçevesinde 1927 ve 1935 nüfus sayımlarının karşılaştırmalı analizi. *Atatürk Dergisi*, 13(2), 61-75. <https://doi.org/10.5281/zenodo.14265776>
- Denzin, N. K. (2002). *Reading race: Hollywood and the cinema of racial violence*. Sage Publications. <https://archive.org/details/readingraceholly0000denz/page/n259/mode/2up>
- Diken, B. & Laustsen, C. (2013). *Filmlerle sosyoloji* (S. Ertekin, Çev.). Metis Yayınları. (Orijinal eser 2007 yılında yayımlanmıştır).
- Douglas, M. (2007). *Saflık ve tehlike* (E. Ayhan, Çev.). Metis Yayınları. (Orijinal eser 1966 yılında yayımlanmıştır).
- Erol, H. & Özdemir, A. (2019). Türkiye’de 1980 sonrası sağlık politikalarında dönüşüm ve sağlık harcamalarına etkileri. *Uluslararası Yönetim İktisat ve İşletme Dergisi*, 15(15), 119-146. <https://doi.org/10.17130/ijmeh.2019CEEIK201854102>
- Federici, S. (2004). *Caliban and the witch: Women, the body and primitive accumulation*. Autonomedia.
- Feng, W. (2011). The future of a demographic overachiever: Long-term implications of the demographic transition in China. *Population and Development Review*, 37, 173-190.
- Ferro, M. (2017). *Sinema ve tarih* (H. Demir, Çev.). Ayrıntı Yayınları. (Orijinal eser 1977 yılında yayımlanmıştır).
- Foucault, M. (2006). *Hapishanenin doğuşu* (M. A. Kılıçbay, Çev.). İmge Kitabevi. (Orijinal eser 1975 yılında yayımlanmıştır).
- Foucault, M. (2007). *Cinselliğin tarihi* (H. Tanrıöver, Çev.). Ayrıntı Yayınları. (Orijinal eser 1976 yılında yayımlanmıştır).
- Foucault, M. (2013). *Güvenlik, toprak, nüfus* (F. Taylan, Çev.). Bilgi Üniversitesi Yayınları. (Orijinal eser 2004 yılında yayımlanmıştır).
- Foucault, M. (2015). *Biyopolitikanın doğuşu* (A. Tayla, Çev.). Bilgi Üniversitesi Yayınları. (Orijinal eser 2004 yılında yayımlanmıştır).
- Fraser, N. (2016). Contradictions of capital and care. *New Left Review*, 100, 99-117. <https://doi.org/10.64590/nt2>
- Greenhalgh, S. (2003). Planned births, unplanned persons: “Population” in the making of Chinese modernity. *American Ethnologist*, 30(2), 196-215.
- Greenhalgh, S. & Winckler, E. A. (2005). *Governing China’s population: From Leninist to neoliberal biopolitics*. Stanford University Press.
- Hesketh, T. & Zhu, W. X. (1997). The one child family policy: The good, the bad, and the ugly. *BMJ*, 314(7095), 1685-1687. <https://www.ncbi.nlm.nih.gov/pmc/articles/PMC2126838/>
- Karpat, K. H. (2002). *Studies on Ottoman social and political history: Selected articles and essays*. Brill.
- Lin, Y., Zhang, B., Hu, M., Yao, Q., Jiang, M. & Zhu, C. (2024). The effect of gradually lifting the two-child policy on demographic changes in China. *Health Policy and Planning*, 39(4), 363-371. <https://doi.org/10.1093/heapol/czae008>
- Miller, R. (2017). *The biopolitics of embryos and alphabets: A reproductive history of the nonhuman*. Oxford University Press.
- NTV. (2012, 26 Mayıs). *Her kürtaj bir Uludere’dir*. <https://www.ntv.com.tr/turkiye/her-kurtaj-bir-uluderedir,z1M5Y2zwmEu6drogItVkiA>
- Nüfus Plânlaması Hakkında Kanun*. (1965). T.C. Resmî Gazete (Sayı: 11976, 10 Nisan 1965). <https://www.resmigazete.gov.tr/arsiv/11976.pdf>
- Rich, A. (1976). *Of woman born: Motherhood as experience and institution*. Norton.
- Ryan, M. & Kellner, D. (2016). *Politik kamera* (E. Özsayar, Çev.). Ayrıntı Yayınları. (Orijinal eser 1988 yılında yayımlanmıştır).
- Salep, M. (2023). Nüfus artışı, planlı kalkınma ve doğum kontrolü üçgeninde Türkiye nüfusu (1923-2023). *Çağdaş Türkiye Tarihi Araştırmaları Dergisi*, 23(46), 371-423. <https://dergipark.org.tr/tr/pub/ctad/issue/79382/1341081>

- T.C. Aile ve Sosyal Hizmetler Bakanlığı. (2015, 9 Ocak). *Başbakan Ahmet Davutoğlu "Ailenin ve Dinamik Nüfus Yapısının Korunması Programı"nı açıkladı*. <https://www.aile.gov.tr/athgm/haberler/basbakan-ahmet-davutoglu-ailenin-ve-dinamik-nufus-yapisinin-korunmasi-programini-acikladi/>
- Tiryaki, N. (2024). *Cumhuriyetin ilk yıllarında Türkiye’de nüfusu artırmaya yönelik uygulamalar*. <https://atam.gov.tr/wp-content/uploads/2024/10/Nuray-OZDEMIR-TIRYAKI.pdf>
- Toksöz, G. (2016). Kadın’dan aile’ye geçiş: AKP döneminin istihdam politikalarının toplumsal cinsiyet açısından analizi. İçinde *Sosyal İnsan Hakları Ulusal Sempozyumu VIII Bildiri Kitabı* (ss. 111-122). DİSK Yayınları.
- Türkiye Araştırmaları Vakfı. (2025, 10 Mayıs). *Çin’in demografik dönüşümü*. <https://www.turkiyearastirmalari.org/2025/05/10/yayinlar/analiz/cinin-demografik-donusumu/>
- Walby, S. (2004). The European Union and gender equality: Emergent varieties of gender regime. *Social Politics: International Studies in Gender, State & Society*, 11(1), 4-29. <https://doi.org/10.1093/sp/jxh024>
- Walby, S. (2018). *Patriyarka kuramı* (H. Osmanağaoğlu, Çev.). Dipnot Yayınları. (Orijinal eser 1990 yılında yayımlanmıştır).
- White, T. (2015). China’s population policy in historical context. In R. Solinger & M. Nakachi (Eds.), *Reproductive states* (pp. 329-368). Oxford University Press. <https://doi.org/10.1093/acprof:oso/9780199311071.003.0011>
- Worldometers. (2025). *Çin demografisi*. Erişim tarihi: 28 Kasım 2025, <https://www.worldometers.info/tr/demografi/cin-demografisi/>
- Yadigaroğlu, H. (2023). Cumhuriyetin 100. yılında uygulanan nüfus politikaları ve demografik değişim süreci. *Avrasya Uluslararası Araştırmalar Dergisi*, Özel Sayı: Cumhuriyetin 100.Yılında Türkiye, 354-380. <https://doi.org/10.33692/avrasyad.1357403>
- Zhang, J. (2017). The evolution of China's one-child policy and its effects on family outcomes. *Journal of Economic Perspectives*, 31(1), 141-160. <https://doi.org/10.1257/jep.31.1.141>